

CİNAS USULÜNE DAYALI FARŞÇA-TÜRKÇE BİR LÜGAT RAVZATÜ'L-CİNÂS

Ozan YILMAZ*

ÖZET

Farşça sözcükler, klasik Türk şiirinin sözcük kadrosunda hatırı sayılır bir yere sahiptir. Osmanlı sahasında, asırlar boyunca kullanılan bu sözcükleri anlamlandırmak için 15. yüzyıldan başlayarak manzum ve mensur lügatler yazılmıştır. 16. yüzyıl müelliflerinden Abdurrahmân Münşî'nin Ravzatü'l-Cinâs'ı bu lügatler arasındadır. Ravzatü'l-Cinâs, sadece Farşça cinaslı sözcükleri bir araya getirmesiyle diğer lügatlerden farklı bir özellik taşımaktadır. Eserde, Farşça cinaslı sözcüklerin anlamları verilmiş, bu sözcükler Türk, Fars ve Arap edebiyatından seçilmiş manzum parçalarla örneklendirilmiştir. Eserin müellif nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Tırnovalı bölümü 1816 numarada kayıtlıdır. Bu makalede, öncelikle Osmanlı sahası Farşça-Türkçe lügat geleneği hakkında bilgi verilmiş, Abdurrahman Münşî'nin hayatı ve eserlerinden bahsedilmiştir. Ardından Ravzatü'l-Cinâs'ın müellif nüshası ve diğer nüshaları tanıtılmış, müellif nüshasından hareketle muhtevası incelenmiştir. Son kısımda, lügatte anlamı verilen sözcükler liste hâlinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Lügat, lügat geleneği, Münşî, Ravzatü'l-Cinâs

Köklü bir geçmişe sahip nadir kültürler arasında yer alan Türk ve Fars edebiyatları, hem nazım hem de nesir sahasında sürekli etkileşimde bulunmuştur. Arap edebiyatında doğmuş birçok nazım şeklinin Türk edebiyatına geçmesi Fars edebiyatının aracı konumu sayesinde gerçekleşmiş, bu edebiyat dairesinde yazılmış birçok eser Türk edebiyatı için örnek teşkil etmiştir. Bu ilişkinin diğer bir kolu olan nesir sahası, "lügat" geleneği etrafında da kendisini göstermiş, Fars edebiyatından dilimize geçmiş kelime kadrosunu örnekleriyle ortaya koyan Türk müellifler, böylelikle Farşça-Türkçe lügat çalışmalarına ivme kazandırmışlardır.

* Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (ozanyilmaz80@hotmail.com).

Farsça-Türkçe lügat geleneğinin ilk örnekleri 15. yüzyılda verilmiştir. Bunların ilki Hüsâm bin Hasân el-Konevî tarafından 1399-1400 tarihinde yazılmış *Tuhfe-i Hüsâmî ez-Mültekât-ı Sâmi* isimli manzum lügattir.¹ Mensur olarak ise Mutahhar bin Ebî Tâlib-i Ladikî'nin 1400-1401 tarihinde kaleme aldığı *Miftâhu'l-Edeb* isimli lügat kronolojik bakımdan ilk sırada gelmektedir.² 1446'da Lütfullah Halîmî tarafından yazılan *Bahru'l-Garâyib* adlı eser, aynı zamanda müellifi tarafından şerh edilmesiyle de benzerlerinden farklı bir özellik taşır.³ Şeyh İmâm el-Bardahî tarafından 1501 tarihinde kaleme alınmış *Câmi'u'l-Fürs*, Şuurî Hasan Efendi tarafından 1681'de telif edilmiş *Ferheng-i Şuûrî* ve Mütercim Âsım tarafından Hüseyin Halef bin Tebrîzî'nin *Burhân-ı Kâtî'* adlı eserinden adapte edilmiş *Tıbyân-ı Nâfi' der-Terceme-i Burhân-ı Kâtî'* Farsça-Türkçe lügat geleneğinin diğer önemli eserleri arasındadır. Bunlardan *Ferheng-i Şuûrî* son derece zengin muhtevasıyla Farsça-Türkçe sözlük geleneğinin sac ayaklarından birini oluştururken, Mütercim Âsım'ın eseri müellifinin engin bilgi birikimi sayesinde tercüme olmaktan daha çok adaptasyon hüviyeti kazanmış, böylece en az örnek aldığı eser kadar meşhur olmuştur.

İlk dönem Farsça lügatlerin yazılışı çeşitli nedenlere bağlıdır. Evvela, Osmanlı'dan önce Selçuklu kültüründe edebiyat ve hüner dilinin Farsça olması, bu zeminden hareketle Osmanlı dönemindeki Türkçe eserlerde dahi pek çok Farsça kelime kullanılması bunların açıklanmasıyla ilgili bir ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. “Bu ihtiyaç, başlangıçta Arapça ve Farsça sözlüklerde Farsça kelimelerin satır altlarına Türkçe karşılıklarının yazılması yoluyla giderilmiş⁴,

¹ Hatice Şahin, *Câmi'u'l-Fürs*, c. I, The Department of Near Eastern Languages&Civilizations, Harvard University, USA, 2006, s. XXVII.

² Hatice Şahin, *a.g.e.*, c. I, s. XXVIII.

³ Bu lügat hakkında bilgi için bk. Mustafa Erkan, “Bahru'l-Garâib”, *DİA*, c. 4, s. 513-514. Eserin İstanbul kütüphanelerindeki nüshaları için bk. Ozan Yılmaz, “Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü”, *TALİD*, c. 5, sy. 9, 2007, s. 271-304.

⁴ Satır arası karşılık verme geleneği çok eski dönemlere dayanmakta olup ilk dönem Kur'an meallerinin yazılmasında bu sistem takip edilmiştir (bk. Gülden Sağol, *Harezmi Türkçesi Satır Arası Kuran Tercümesi*, 2 cilt, The Department of Near Eastern Languages&Civilizations, Harvard University,

daha sonraki dönemlerde Farsça-Türkçe sözlüklerin yazımına başlanmıştır".⁵ Ayrıca, Osmanlı devleti sınırlarının gelişmeye başladığı 14. ve 15. yüzyıllarda medrese eğitimi gören talebeye Farsçayı en güzel ve en doğru bir biçimde, örnekleriyle öğretmek için takip edilen usüllerden biri de Farsça-Türkçe lügat telifi olmuştur. Mesela yazdığı eseriyle araştırmamıza konu olan Münşî, *Ravzatü'l-Cinâs*'ı kaleme almasındaki amacı "nesir ve seci öğrenen talebeleri secili Farsça kelimeleri öğrenmeye teşvik etmek, gayretlendirmek" şeklinde açıklarken, bu sözlerinden lügatini eğitim amacıyla kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, dönemin diğer Farsça-Türkçe sözlükleri için de genel-geçer sebepler arasında gösterilebilir.

Araştırma konumuz olan *Ravzatü'l-Cinâs*, Abdurrahman Münşî (ö. 1592) tarafından kaleme alınmış Farsça-Türkçe bir lügattir. Abdurrahman Münşî, 16. yüzyılın meşhur müelliflerindedir. Asıl adı Muhyiddin Mehmed'dir. Bazı kaynaklarda ismi "Bedrüddîn" olarak geçer. Manisa'nın Akhisar kasabasında doğmuş⁶, devrinin önemli hocalarından (Ebu'l-leys Alîsî ve Cafer Efendi) ders alma yoluyla iyi bir tahsil görmüştür. Bir müddet Mısır'da kadılık yapmış, burada bulunduğu sırada telif ettiği *Tefsîrini* Sultan III. Murad'a takdim etmiştir. Bu sayede Şeyhü'l-Harem-i Nebevî hizmetiyle mükâfatlandırılmıştır. Medine'de bulunduğu sürece telifat işleriyle uğraşmaya devam eden Münşî, 1592'de vefat ederek aynı yerdeki Bakî mezarlığına defnedilmiştir.⁷ Dinî ilimlerde ve edebiyat sahasında

USA, 1995; Esra Karabacak, *Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kuran Tercümesi*, 2 cilt, The Department of Near Eastern Languages&Civilizations, Harvard University, USA, 1994). İlerleyen dönemlerde *Gülistân*, *Bostân* vb. Fars edebiyatına mal olmuş eserlerin tercüme ve şerhlerinde dahi bu sistemin var olduğu görülmektedir.

⁵ Hatice Şahin, *a.g.e.*, c. I, s. XXVI.

⁶ Münşî, *Ravzatü'l-Cinâs*'ta "Şerân" kelimesini açıklarken "Çağlañ su vasfidur. Akçağlañ vatanım Akhisar'da bir çay adıdır" der. (35^b)

⁷ Bursalı Mehmed Tâhir, "Muhammed bin Bedrüddin Münşî", *Osmanlı Müellifleri*, c. II, s. 20-21; Âdem Yerinde, "Münşî", *DİA*, c. 32, s. 22-23; Nev'izâde Atâyî, "el-Mevlâ Münşî Muhammed", *Hadâ'iku'l-Hadâ'ik fî-Tekmilati'ş-Şakâyık*, s. 321.

oldukça mütebahhir olan Münşî, Nakşibendî tarikatına müntesiptir.⁸ *Tenzîlü't-Tenzîl* adlı tefsiriyle 16. yüzyılın meşhur müfessirleri arasında yer alır. Müellifin diğer eserleri şöyle sıralanabilir:

1. Tefsîr-i Şerîf (Tenzîlü't-Tenzîl, Tefsîr-i Münşî)
2. Şerh-i Manzûme-i Cezerî
3. Risâle fi't-Ta'rib
4. Sevâbigü'n-Nevâbig
5. Risâletü'l-Azdâd
6. Risâle fi'l-Elfâz elletî Vazaat 'alâ-Sîgati'l-Cem'
7. Şerh-i Makâmât-ı Harîrî
8. Şerh-i Kasîde-i Bür'e
9. Usûlü Takrîb mine'l-Kırâ'at
10. Lügatçe-i Mu'rebât-ı 'Arabiyye
11. Müsennâ ve Müselles der-Lügat-i Fârisî
12. Kalemîyye
13. e'd-Dürrü'l-Manzûd fi'l-Haberi'l-Mevrûd
14. Ravzatü'l-Cinâs⁹

Eserlerinden de anlaşılacağı üzere Arap ve Fars dili gramerini oldukça iyi bilen, bu dillerin müşkil konuları üzerine mesai harcamış¹⁰

⁸ *Ravzatü'l-Cinâs*'ta "penâgâh" kelimesine örnek olarak verdiği "Penâgâh-ı merdân 'Ubeydullahest/ Vü virdem dem-â-dem du'â^{ün} lehest" (Mertlerin sığınağı Ubeydullah'tır ve dualarım her an onun içindir" ve "bend" örneğindeki "Meşreb ez-câm-ı Nakş-bendem şüd/ Neşve z'în bâde dil-pesendem şüd" (Meşrebim Nakşibendi kadehine bağlı olduğundan bu kadehin neşvesi gönlümü hoş kıldı) beyitleri Nakşibendi tarikatına bağlılığını gösteren örneklerdir.

⁹ Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, s. 20-21.

¹⁰ Bursalı Mehmed Tahir kendisi için "elsine-i selâse edebiyâtına vâkif ulemâ ve üdebâdan bir zât olup" ifadesini kullanırken bu özelliğini vurgulamıştır. (Bursalı Mehmed Tâhir, *a.g.e.*, s. 20). Münşî hakkında "...fezâ'il-i celîle ile meşhûr elsine-i selâsede şî'r ü inşâya kâdir be-tahsîs-i ulûm-ı edebîyyede

Münşî'nin *Ravzatü'l-Cinâs* isimli eseri Farsça cinaslı kelimelerin Türkçe anlamları üzerine düzenlenmiş bir lügattir. El yazması kütüphanelerinde çeşitli nüshalarına rastlanan bu lügat, Türk ve Fars edebiyatlarının ortak söz varlığına ait birçok kelimeyi "cinâs" usûlü içerisinde ele almasıyla gelenek içerisindeki diğer lügatlerden farklı bir yol izlemiştir. Lügatin ismi bazı yazmalarda *Cinânü'l-Cinâs* olarak geçmektedir. Müstensihlerce bu ismin verilme sebebi "cinân" ve "cinâs" arasındaki uyum olsa gerektir. Eserin müellif hattı yahut müellif gözetiminde yazılmış nüshası olarak tespit ettiğimiz Süleymaniye Kütüphanesi Tırnovalı 1816'da kayıtlı nüshanın baş tarafındaki "Bûy-ı târîh âyedet fâyh / Neşr-i în *ravza-râ çü tayy nekünî*" beyti h. 992/ m. 1584/1585'i vermektedir.¹¹ Sondaki "temmet bi'l-Medîneti'l-Müşerrefe fî evveli'l-Cumâdeyn" kaydı ise eserin Medine'de, Rebiülahir ayında yazıldığını kanıtlamaktadır. Ayrıca nüshanın sonunda h. 998/ m. 1590 tarihi vardır. Eserin tamamlanma tarihi 998 olduğuna göre baştaki 992 tarihi eserin yazılmaya başladığı tarih olmalıdır. 95 varaktan oluşan Tırnovalı nüshasında bazı çıkmalar bulunmaktadır. *Ravzatü'l-Cinâs*'ın İstanbul kütüphanelerinde tespit edebildiğimiz diğer yazma nüshaları şöyledir:

Nuruosmaniye 4747

Tırnovalı nüshasından sonra en eski nüsha olarak tespit ettiğimiz bu nüsha 127 varaktan oluşmaktadır. Muharrem ayının sonlarında yazılmış nüshanın istinsah tarihi h. 1010/ m. 1601/1602'dir. Müstensihi belli değildir.

müstahzır-ı nevâdir idi..." tespitlerinde bulunarak edebiyattaki derinliğine ve üç dile hâkimiyetine işaret eder. Ayrıca onun Arapça yazdığı "Kasîde-i Rûhiyye"sinden üç beyit örnek verir. (Nev'izâde Atâyî, *a.g.e.*, s. 321).

¹¹ Metinde kırmızı mürekkeple yazılmış "ravza" ve "tayy" ibareleri kanaatimizce eserin yazılmaya başladığı tarihi vermektedir. Buna göre "bu *ravzanın* neşrini gerçekleştirmezsen (tayy etmezsen) tarih kokusu kendiliğinden yayılır" anlamındaki mürada "nekünî (yapmazsan)" ibaresi "tayy"ın "ravza"dan çıkarılması gerektiğine işaret etmektedir. "Ravza" ibaresi ebced hesabıyla 1011 karşılığını vermekte, bu ibareden "tayy" kelimesinin ebced karşılığı olan 19 çıkarılınca geriye 992 kalmaktadır.

Süleymaniye Ktp. Lala İsmail 655: Müellife ait *Müsennâ*, *Müselles* ve *Ravzatü'l-Cinâs* isimli eserlerin her üçünün de yer aldığı bu nüsha 165 varaktan oluşmaktadır. Nüshanın 1^b-44^b varakları arasında *Müsennâ*, 45^b-57^b varakları arasında *Müselles* ve 58^b-163^b varakları arasında *Ravzatü'l-Cinâs* yer almaktadır. Nüshada kullanılan yazı tipi taliktir. Sondaki "Temmet el-kâtibü'l-müsteṭâb 'an-yedi'l-müznibi es-Seyyid İsmâ'îl bi-ḥâfızı'l-Ḳur'ân ğafarallâhu zünûbehû ve sûtira 'uyûbuhû (1181)" ibaresine bakılırsa nüsha, Kur'ân hafızı Seyyid İsmail Efendi tarafından h. 1181/ m. 1767/1768 tarihinde istinsah edilmiştir.

Süleymaniye Ktph. Şehid Ali Paşa 2617

Kısmen eksikleri olan bu nüshanın ser-levhası "Lügat-i Cinânu'l-Cinâs-ı Fârisî li-Mevlânâ Muhammed el-Münşî" şeklindedir. İstinsâh tarihi h. 1297/ m. 1879/1880'dir. Müstensihî belli değildir. Eser, tamamı 90 varak olan nüshanın 1^a-84^b varakları arasında yer almaktadır.

Hacı Selim Ağa 956

245 varaktan oluşan nüshanın 155^a-245^b arası *Ravzatü'l-Cinâs*'a ayrılmıştır. 86^b-140^a arasında *Müsennâ*, 140^b-154^b arasında *Müselles* (üç harekeyle yazılan kelimelerin lügati) yer almaktadır. Eserin sonunda "Yevmü'l-isneyn fi-şehri Zilhicce 'alâ-yedi Dervîş Mahmûd bende-i İbni Gülşenî kuddise rûhühümâ ve nüvvira merkaduhümâ fi-yevmi'l-'ıyd rahimallâhü te'âlâ li-men kara'a hâze'l-lügâte-ş-şerife ve du'â'ü'l-müellifihî ve kâtibihî. Âmin" ibaresi ve istinsâh tarihi olarak h. 1297/m. 1879/1880 tarihi bulunmaktadır.

Eseri incelerken yararlandığımız Süleymaniye Kütüphanesi Tırnovalı bölümü 1816 numarada kayıtlı nüshada, eserin isminin niçin *Ravzatü'l-Cinâs* olduğu şöyle anlatılır:

"Lügat-i 'Arabda taḥrîr olınan müsellesâta nazîr zebân-ı Fârisîde daḥı sâbıḳ^{an} bir Müselles taşvîr olunup lâkin "şey^{un} ḥaḳîr^{un} ke'n-naḳîrⁱⁿ" olmağın Müsennâ daḥı taṣṭîr ü taṣṭîr olunmuş idi. Ḥâlâ

tenvîr-i şecer-i ferâ'id ve tenvîr-i necm-i fevâ'id maķşûd olup "e'ş-Şey'ü lâ-yüsenâ illâ ve kad yüşellişü (iki olan bir şey üç de olur)" fehvâsınca ulla-b-ı neşr ü tescî'i fıķarât-ı escâ' taķşîline tenşîţ ve teşcî' için Müsenâ ve Müsellesden hâric lügâtüñ tetebbu' ve cem'ine hasbe'l-maķdûr sa'y-i mebrûr izmâ' olunup cinâs ri'âyeti üzre bu vaz'-ı ğarîb melhûz-ı hâtır-ı kerîb olup her maddede ser-i fihrist olan kelimenüñ hurûfına iştimâle i'tibâr olunup harekât da tevâfuķ-ı maţmaķ-ı nazâr olmayup ve mücerred efrâda da i'tinâ olunmayup ma'n^{en} müfred olan mürekkebat daķı müderrec kılınup işbu risâle-i bedî'u'l-icâle ber-vech-i 'icâle samţ-ı irtisâmda simet-i intizâm bulduķda "Lisânu ehli'l-Cenneti el-'Arabîyyetü ve'l-Fârisîyyetü'd-Derîyyetü (Cennet ehlinin dili Arapça ve Farsça'dır)" hadîşine binâ'^{en} Ravzatü'l-Cinâs ile be-nâm kılındı". (1^a)

Münşî'nin yukarıdaki ifadelerine göre müellif *Müsennâ* ve *Müselles* isimli lügatlerini yazdıktan sonra, Farsça öğrenme heveslisi talebenin bu dildeki secili kelimelere hâkim olmasını teşvik için cinaslı sözcükleri bir araya getiren bu eserini hazırlamış, her maddede madde başı olan kelimeye göre cinaslı kelimeleri belirleyip hareketleri hesaba katmadan sadece mana yönünden müfred kelimeleri bir araya getirmiştir. Ayrıca "Cennet ehlinin dili Arapça ve Farsçadır" hadisine istinaden eserinin ismini *Ravzatü'l-Cinâs* koymuştur.¹²

Başta da vurgulandığı üzere Münşî'nin *Ravzatü'l-Cinâs*'taki sözlükçülük tekniği Farsça cinaslı kelimelerin gruplar hâlinde bir araya getirilmesi, çeşitli anlamlarının verilmesini takiben ilgili örneklerin sunulması şeklindedir. Verilen örneklerin Arapça, Farsça ve Türkçe manzum parçalar olması göz önünde bulundurulursa eserde her üç dile ait unsurların yer aldığı görülmektedir. Alınan

¹² Müellifin sıhhati şüpheli bu hadisi iktibas etmesi, her ne kadar nüshada *Ravzatü'l-Cinâs* ismi açıkça belirtilmişse de, ilk bakışta eserin isminin diğer nüshalardaki gibi *Cinânü'l-Cinâs* olması gerektiğini düşündürmektedir. Ancak "ravza" sözcüğünün anlamlarından birinin de "Cennet" olması (ravdat: paradise; Frank Steingass, *The Student's Arabic-English Dictionary*, Crosby Lockwood and Son, London, 1884, s. 442; *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Librairie du Liban, Beirut, 1975, s. 595) her iki isim arasında paralellik sağlamaktadır.

örnekler bazen "ayın" harfiyle sembolize edilen bir mısra, bazen tek bir beyit, bazen de birden fazla beyit şeklinde kendisini gösterir. Örneklerin büyük kısmı Fars edebiyatı numunelerinden alınmadır. Ayrıca Türk edebiyatında şöhret kazanmış bazı şairlerin Farsça beyit yahut mısralarına da yer verilmiştir. Eserde Farsça-Arapça-Türkçe mısra yahut beyitlerine rastlanan şairler, alfabetik düzen içerisinde şöyle sıralanabilir:

Âbî, Âgehî, Âsafî, Assâr, Attâr, Bedahşî, Bû Âsım, Bû İshâk, Bû Şekûr, Bû Şu'ayb, Câmî, Cemâlî, Dakîkî, Deli Birâder (Gazâlî), Dihkî, Emrî, Enverî, Esedî, Evhadî, Fahrî, Fânî, Fârızî, Fettâhî, Firdevsî, Firketî, Gavvâsî, Hâcû-yı Kirmânî, Hâfız-ı Şîrâzî, Hâkânî-i Şîrvânî, Hasan Şâh, Hâtîfî, Hayretî, Hayrî, Hayyâm, Hurremî, Husrev, Husrevî, Hümâyûnî, İmre'ü'l-Kays, İsmet, Karî', Kadrî, Kâtîbî, Kemâl, Kutb Ahmed, Latîfî, Ma'rûfî, Mahremî, Mencik, Mesîhî, Mevlânâ, Mihnetî, Mîr Gıyâs, Mîr Haydar-ı Meczûb, Mîr Husrev, Mîr Murtâz, Mu'izzî, Münşî, Necâtî, Nevâyî, Rûdekî, Sâatî, Sadî-i Şîrâzî, Sâlih-i Bedahşî, Selîmî, Selmân-ı Sa'vecî, Seyyid İmâd, Sultân Veled, Şâh Âdil, Şehîd, Şîrâzî, Ubeyd Hân, Ubeyd-i Zâkânî, Ulug Big, Unsurî, Yahyâ, Zahîr-i Fâryâbî, Zârî, Zâtî, Zemahşerî.

Yukarıdaki şairlerin büyük kısmı İran edebiyatında şöhret kazanmış isimlerdir. Bu isimler arasında İmreü'l-Kays, Zemahşerî gibi Arap edebiyatına ve Sultân Veled, Nevâyî, Necâtî, Emrî, Âgehî, Hayretî, Kadrî, Yahyâ, Zârî gibi Türk edebiyatına mensup isimler de bulunmaktadır. Bununla birlikte eserde örnek olarak seçilen her manzum parçanın kime ait olduğu bildirilmemiştir. Tespitlerimize göre bu tür örneklerin büyük kısmı bizzat Münşî'ye ait manzum parçalardır. Bazıları ise yine Sadî, Hâfız, Câmî gibi İranlı müelliflere ait örneklerdir.

Münşî'yi diğer lügat müelliflerinden farklı kılan en önemli özelliği lügatinde şairlik gücünü göstermesi, birçok kelimenin örneğinde kendi yazdığı mısra/beyitlere yer vermesidir. Daha çok nasir özelliğiyle tanınan müellif, muhtemelen örnek bulmakta sıkıntı çektiği bazı kelimeler için kendisi mısra/beyit yazma yoluna gitmiş,

böylece lüğatinin muhtevasını zenginleştirmiştir. Lügate “hoş-âb” sözcüğüne örnek olarak verdiği “Nazm-ı Münşî büved çü dürr-i hoşâb/ Nesr-i vey âmedest sihr-i helâl (Münşî'nin nazmı saf ve parlak inci gibidir. Nesri ise sihrihelal olmuştur) (2^a)” beytinde dile getirdiği üzere hem nazım hem de nesir yazmada kendisini maharetli görmüş, eserine de bu özelliğini yansıtmıştır. Münşî'nin *Ravzatü'l-Cinâs*'ta üç dili de kullandığı manzum parçaları bulunmaktadır:

Türkçe: Fincân: Kâhve içilen kâse. Pehlev lüğatidür. Münşî: Câm-ı meyden olalı fincân bedel/ Kalmadı zevk u şafâ mihr ü vefâ. (22^a)

Farsça: Çeng: Ma'rûf sazdur âlât-ı țarabdan. Münşî: Muğannî biyâsâ vü çengî nüvâz/ Nev-âyîn naķř u nevâyî bisâz (Ey şarkıcı! (Bizi) dinlendir ve çengi okşamaya başla (çal). (Böylece) yeni bir usul ve yeni bir nağme vücuda getir). (23^a)

Arapça: 'Abîr: Hoş koğulu mürekkebe nesnedür, meşhür, lağlağa gibi. Aşlı 'Arabîdür. Münşî: Selâm^{un} 'aleyküm enne neşra tağiyyetî/ Yu'ađđiru enfâse'l-'abîri'l-müfettiti (Abirle karışık nefesiyle hoş kokular yayana ve güzellikler saçana selam olsun). (16^a)

Ravzatü'l-Cinâs'ın muhtevasıyla ilgili ayrıntıları eserden verilecek çeşitli örneklerle daha iyi ortaya koymak mümkündür. Müellif her kelimenin farklı lüğat anlamlarına değinmeye özen göstermiş, kelimeyle ilgili çok kullanılan terkiplere dikkat çekmiş, her anlam için en uygun örneği vermeye çalışmıştır:

Evreng: Ol tağt-ı şâhîdür ki tağtadan olmaya, serîr ma'nâsına. Beyt: Çü şâhenşâh-ı řubĥ âmed ber-evreng/ Sipâh-ı Rûm zed berleşker-i Zeng. Tevessü'^{an} şâhib-i tağta da ıtlâķ olunur. Beyt: Be-ĥâķân-ı Çîn dâd ez-evreng-i Rûm/ Peyâmî ki pülâd-râ kerd mûm. Evreng-i Rûmdan murâd İskenderdür. Ve übbühet ve revnaķ ma'nâsınadır. Cemâlî: Dâver-i pâdişehân şâh Üveys ân ki büved/ Tal'at-i pâdişehî-râ zi-şüküheş evreng. (5^b)

Münşî'nin verdiği anlamlardan bazıları, günümüzde klasik şiiri yorumlarken sıkça karşımıza çıkan bazı kelimelerin değişik manalarına işaret etmektedir. Aşağıdaki örneklerden ilkinde "bahâr" kelimesinin "yaprak", ikincisinde ise "hurrem" sözcüğünün "iç açıcı mekân" anlamlarının verilmesi, bu kelimelerin klasik şiirdeki kullanımı üzerine yeniden düşünmeyi gerektirecek kadar ilginçtir:

Bahâr: Yaprak, varak ma'nâsına. Câmî: Gül-i bî-âfet-i bād-ı hazânî/ Bahâr-ı tâze ber-şâh-ı cüvânî. Tâzece yaprağa nevbahâr denilür. Beyt: Biber cevşenî sebz çün nevbahâr/ Bizîr eblaķî tünd çün rûzgâr. Hengâm-ı bahâra da itlâķ olunur. Mevlânâ: Hâlvet ez-âgyâr bâyed nî zi-yâr/ Püstîn behr-i Dey âmed nî bahâr. Büt-hâneye istî'âre olunur. Mısra: Büt-i gül-ruhem çün nigâr-ı bahâr. (88^a-88^b)

Hurrem: Şâd ve hoş-dil. Ve nüzhetgâh-ı dil-küşâya da vaşf olur. Münşî: Bûstân dil-küşâ hurem ez-ânest/ Ki zi-lâle piyâle'î dâred. Ve tevessu'^{an} zamâna da vaşf olur. Mısra: Rûz-ı tü hemçü 'ıyd-ı hurrem bād. (38^a)

Aşağıdaki örnekte ise "hezâr" kelimesinin bülbül den başka bir kuş anlamına geldiğini söylemesi dikkate değerdir:

Hezâr: Bülbüle beñzer bir kuşdur. Bülbül bunuñ ğayırdur. (43^a)

Verdiği anlamı bazen kendi yorumlarıyla destekleyen Münşî, bu yönüyle sıradan bir lügat müellifi olmaktan çok daha farklı bir görünüm arz etmektedir:

Kerem: Ma'rûfdur. Zamânede mechül. Rûzgâr-ı 'aks-eṭvâr istişâr itmegin kerem nâ-çâr kâdem-rence kılup terk-i diyâr itmişdür. Beyt: Kerem-dâr-ı merdüm nedâred direm/ Direm-dâr-ı dünyâ nedâred kerem (Âlemin cömerdinde para olmaz; para olanın da cömertlik olmaz). (38^a)

Müsennâ ve *Müselles* adlı lügatlerinde Fars edebiyatında yazılışı aynı anlamları farklı ikili ve üçlü kelimeleri ele alan müellif, *Ravzatü'l-*

Cinâs'ta yer yer bu eserlerine de gönderme yapmış, böylece tekrara düşmekten kaçınmıştır:

Bürz: Zamm ile yüce, 'ālī ma'nāsına. Ve ism-i maşdardur yücelik, 'ulüv ma'nāsına. Şāhidi *Müşennāda* mezkürdür. (11^a)

Dār: Dikilü tıran ağac. Köklü olsun eşcār gibi, köksüz olsun mu'zīler pāyesi olan dār gibi. Tafşīli *Müşelleşde* müstevfidür. (28^a)

Farsça kelimeleri lügat yönünden değerlendirirken Türkçe anlamlar vermeye özen gösteren müellifin bazen açıklama amaçlı Arapça parçalar kullandığı da görülmektedir:

Beşām: Bir ağacdur Hicāzda beter hoş-bü dühni olur. Nāfa'a dühne bi-lisānihī. Şebīh^{ün} fi'l-esāsi mā ehlü'ş-Şāmi illā ke-şeceri'l-beşāmi dühnüdü min-aṭyebi'l-efvāh ve 'ūduhü muṭayyibet^{ün} li'l-efvāh. (50^b)

Kelimelerin sadece anlamlarını vermekle yetinmemiş, yeri geldikçe etimolojik tahlillere de girişmiştir. Farsça bazı kelimelerin kökeni hakkındaki tespitleri dikkat çekicidir:

Fincān: Kahve içilen kāse. Pehlev lügatidür. (22^a)

Lānīs: Hindüstānda bir cezīrede bir tağdur ki Vaqvağ ağacı anda biter. Lā-enīnden muḥaffedür. (5^a)

Sūzen: İgne, hıyāṭ ma'nāsına. Aşlı vaşf-ı terkībīdür. Sū, taraf; zen şīğa-i fā'ildür zedenden. Her taraftan hıyāṭet āleti olmağın igneye 'alem kılınmışdur. (44^a)

Gülşen: Gülistān. Mürekkebdür gül ile şenden. Şen yağmādur. Gülistānuñ ḥāşılı bāğbān ve bād-ı ḥazān yağmāsından iymin olmağın gülşen denilmişdür. (52^b)

Leşger: Çeri, ceşş ma'nāsına. Leşger ḥarbde zafer bulup düşmeni kesr ü istīşāl iden 'asker-i şāhib-i kerr ü ferre itlāk olunmak ensebdür ki leşgeriñ aşlı laşeger olmak muḥtemeldür. (63^a)

Hümāyūn: K̄utlu, ḥuceste ma'nāsına. Hümāya nisbet olunmuşdur. Cibillī sa'ādet ḥükminde olmağın hindū gibi vāv-ı nisbet lāḥıḳ olup nūn-ı te'kīd de ziyāde olunmuşdur. Yāḥud vaşf-ı terkībīdür, hümā revnaḳlu dimek olur. (95^b)

Münşî'nin Farsça gramer kaideleriyle ilgili açıklamalarda bulunduğu kısımlar, lügatini dil bilgisi yönünden zenginleştirmiştir. Müellif bu kısımlarda dil bilgisi terimlerine yer vermiş, bazı kuralları hatırlatarak anlam karışıklıklarını önlemeye çalışmıştır:

Nikū: Gökcek, ḥasen ma'nāsına. Nīkūdan muḥaffedür. Āḥirindeki vāv-ı ḥalkī nisbet-i lāzıme delālet ider. Kā'ide: Vāv-ı nisbet ile yā-i nisbetiñ farkı vāv-ı nisbet nisbet-i maḥşūşaya delālet ider. Yā muṭlaḳā nisbet ifāde ider. *Müşennāda* Hindū ile Hindī farkında beyān olunmuşdur. (66^a)

Normalde "h" harfi ile yazılması gereken "hiz" kelimesinin bazen "ḥ" ile yazılma nedenini açıklarken, kelimenin yazımında anlamın etkisine değinmiştir. Buna göre hizler erkeklikten dönmeliğey meyl ettikleri için onlardaki bu değışimi göstermek amacıyla "h" harfi de "ḥ"ye kalb edilmiştir:

Hiz: Hammām ḫası. Pehlev lügatidür. İsti'āre olunmuşdur ol oğlana ki ḥuḫş-i ṭabī'ati taḥannüse dā'ī olup ālūde-dāmānī iḫtiyār idüp nevā vü nevāli andan ola. Ḥā'-i ḫuṭṭī ile yazılduğünüñ sırrı budur ki hiz çünkü şī'ār-ı recūliyyeti 'ār-ı ḫunūsete tebdil eyledi, delālet iden lafza tağyir virilmek müteḫattim oldı. Ağlāṭ-ı 'avāmdan 'add olunmaḳ bī-vechdür. (91^b-92^a)

Yeri geldikçe Farsça kelimelerin gramer yapısını değerdirmeye özen gösteren müellif, bu kısımlarda bazen Arapça kelimelerden örnekler seçmiş, karşılaştırmalar yapmıştır:

Tārīk: K̄atı ḳarañu, ğayheb ma'nāsına. Aşlı tārdur muzlim ma'nāsına. Yā nisbet içündür, mübālağa ifāde ider iḫmerrā gibi. Kāf te'kīd içündür iḫmerrānī gibi. (41^b)

Ravzatü'l-Cinâs'ta, zengin Türk söz varlığından örnekler bulunmaktadır. *Tarama Sözlüğü*'nün hazırlanma aşamasında incelenen eserlerden biri olan¹³ *Ravzatü'l-Cinâs*, eski Türkçe dönemine ait pek çok kelimeyi barındırmaktadır. Örnek vermek açısından bazıları şöyle sıralanabilir: (2^a) dūşâb-dipsi (tepsi), (3^a) dūkard-şındı (makas), (9^a) ğırbâl-ğalbur (kalbur), (9^b) tâbân-yalabımağ (parlamak), (9^b) mîzbân-ķonuķcı (ev sahibi), (10^b) letenber-sümdük (açgözlü, pisboğaz), (11^a) bādpere-pırlağac (bostanlarda, rüzgârla dönerek ses çıkararak fırlıdak), (18^b) kitâre-şuğlık (küçük bıçak), (19^a) berteng-bağırdağ (beşik bağı), (20^a) sitîz-öngülenme (inatlaşma), (29^a) dendâne-kertik (pürüzlü kenar), (32^a) aħkelendü-çıñşağı (çocuk oyuncuğı), (36^b) rişt-ķağşak (parçalanıp ufalanmış), (45^a) zeng-çıñrağı (çingirak), (49^a) ĥuseg-çörceğiz (çer çöp kırıntısı), (83^b) kâsnî-güneyik (hindiba).¹⁴

Ravzatü'l-Cinâs, Farsçanın Türk edebiyatındaki zenginlik ve önemini kelime kadrosu açısından göstermesiyle dikkate değer bir eserdir. Özellikle klasik şairlerin Farsça kelime seçiminde oldukça cömert davrandıkları düşünülünce bu tür sözlüklerin ne denli önemli olduğu ortaya çıkar. Böylesi sözlükler, benzer nitelikte kelimeleri bir araya getirme özelliğıyle derli-toplu bilgi kaynağıdır. Türk edebiyatında meydana getirilmiş genel mahiyetli Farsça-Türkçe lügatler şöyle dursun, Farsçanın ayrıntı sayılabilecek kelimelerini inceleme amaçlı yazılan *Ravzatü'l-Cinâs* gibi eserler, Türk-Fars edebî geleneğinin son derece hareketli geçmişı hakkında fikir sahibi olmak için birer hazinedir. Hasılı, klasik şiirde yer alan bazı sözcüklerin bilinmeyen yahut gözden kaçmış anlamları, belki de bu tip sözlüklerin satır aralarında gizlenmiş bilgi kırıntılarının açığa çıkmasıyla hayat bulacaktır. Böylece hem sözlükbilim çalışmaları revaç kazanacak hem de klasik şiirin sözcük dünyasını anlama çabaları sağlıklı verilerle desteklenmiş olacaktır.

¹³ Atif Tüzüner tarafından eserin Şehid Ali Paşa 2617'deki nüshası taranmış, ismi *Cinânü'l-Cinâs* olarak kaydedilmiştir. bk. *Tarama Sözlüğü*, c. I, sy. X.

¹⁴ Anlamlar için bk. *Yeni Tarama Sözlüğü*, (haz.: Cem Dilçin), TDK Yay., Ankara, 1983.

EK: *Ravzatü'l-Cinâs*'ta anlamları verilen Farsça cinaslı kelimeler.

B ā b ü ' l - E l i f

āb, pāyāb, tīzāb, cevāb, hūlāb, hoşāb, hūnāb, hūzāb, dūşāb, dūlāb, zerdāb, sebzāb, sūtūrāb, sürhāb, serdāb, sīrāb, seylāb, şādāb, ğarğāb, ğirdāb, kiştāb, gülāb, gendāb, mūncūlāb, mihrāb / aĥter, bāĥter, bed-aĥter, duĥter / ār, dādār, kerdār / ard, kārd, dūkārd / erz, berz, verz / ārī, bārī / esb, feresb, Güşesb / ester, āster, bister, ĥākister, güster / āstīn, rāstīn / āsyāb, efrāsyāb / eşk, pizişk, pincişk, güncişk / āşüb, tenūr-āşüb / āferīn, nefrīn / ümīd, nā-ümīd / ān, gān / end, çend, dīrend / enīs, lānīs / āver, perend-āver, tekāver, dil-āver, künd-āver / evreng, heftevreng / āhen, pīrāhen, ĥamāhen, nağanĥ'āhen / āheng, pīş-āheng, ser-āheng, şeb-āheng / āyīn, pāyīn, şelāyīn / āyīne, her-āyīne / ĩst, bīst, çīst, kīst, nīst

B ā b ü ' l - B ā

bā, ebā, āhen-rübā, dībā, rübā, zībā, sebā, şabā, ğūrbā, ğabā, merĥabā, kehrübā / bād, ābād, tünd-bād, ĥarāb-ābād, zebād, ğird-bād / bār, berdbār, tebār, zengbār, mubār / pār, sipār / bāz, enbāz, cānbāz, şāhedbāz / pās, sipās, serpās, nā-sipās / bāş, evbāş, dūrbāş, serbāş, şābāş / bāğ, sübāğ / bāk, ĥabāk, hebāk / bāl, pālāpāl, tābāl, tūbāl, dümbāl, ğırbāl, kūpāl, nīpāl / bān, enbān, pāsbān, beyābān, tābān, ĥıyābān, dīdebān, zebān, zībān, seğbān, şubān, şütürbān, ğaltabān, mihrībān, mīzbān, ğirībān / bāng, gülbāng / bed, sebed, sipehbed, günbed, kihbed, mübed / ber, berāber, teber, ĥıtenber, dılber, demāber, zeber, zenber, keyber, letenber, nevber / bür, enbür / per, çār-per, siper, şeşper / berd, neberd / bürz, elbürz, ferībürz / bere, āhūbere, tūbere, ğüşbere / pere, bādpere, şebpere / pes, sipes / best, kebest / pūş, şüpüş / pūşt, āb-pūşt, ĥār-pūşt, seng-pūşt, lāk-pūşt / baĥ, barbaĥ, ĥarbaĥ / peleng, üstürgāv-peleng / belīd, şenbelīd / penc, sipenc / bend, pā-bend, pünce-bend, püz-bend, çeşm-bend, şeĥr-bend / pend, sipend / bende, tābende, cūbende, şitābende, ğelūbende / bū, sebū / būd, kebūd, 'ankebūd, nā-būd / bür, zenbür, řanbür, mendebür / pūr, bihpūr, şāpūr, sīpūr / būs, sübūs, ğābūs,

kābūs / pūş, rū-pūş, ser-pūş / bük, kābük / bül, istānbül, tenbül / be, enbe, penbe, hanbe, letenbe, lenbe / bih, ŧenbih, ferbih / behr, sipihr / bī, kebī, murġābī / bīd, nebīd / bīdār, sepīdār / bīr, debīr, 'abīr / bīre, tebīre, cebīre, nebīre / bīl, neşbīl / bīn, engübīn, çebīn, ruhbīn, ŧerbīn, kābīn, nehenbīn

B ā b ü ' t - T ā

tā, bitā, sitā, kebītā, nāşitā, hemtā / tāb, āteş-tāb, āftāb, pertāb, tīr-i pertāb, ŧeb-tāb, ŧitāb / tābe, āftābe, pāytābe, kitābe / tāh, küstāh / tār, pāstār, tātār, tengtār, h'āstār, reftār, güftār / tāre, sitāre, kitāre / tāz, türktāz / tāġ, setāġ / tāk, ŧetāk / ter, berter, hoşter, kebüter, kemter, mīter, nişter / ters, meters / türk, setürg / tek, pütök, lu'betek / teng, berteng, zīrteng / tü, bahtü, pīristü, pistü, piyāstü, hatü, kebestü, kebītü, mītü / tūde, sūtūde / tūn, hātūn, kerestūn / teh, tehteh, kūteh / tī, āştī, rāstī, keştī, ġitī / tīz, sitīz, sertīz, nebtīz / tīġ, setīġ / tīm, setīm / tīmār, bütīmār

B ā b ü ' l - C ī m

cā, tancā, kücā, küncā, heycā / çār, açār, düçār, nā-çār / çāk, çāk çāk, çākāçāk / cāl, hārcāl, deccāl, mecāl / cām, encām, cām cām, fercām / cān, eħşīcān, ŧavlecān, fincān, mercān / çerde, siyehçerde / cest, hucest / çek, hançek, ŧebçek, keçek, leçek / cülāb, mūncülāb / çem, biçem, perçem / çeng, pāçeng, hāçeng, mecāçeng / cūş, heftcūş / çe, ākçe, āverçe, bāziçe, beçe, peçe, ġarçe, ġonçe, müsīçe / çī, ġārçī, kāçī, ketelçī / çīr, incīr, hāncīr, zencīr, ŧāh incīr, keşkencīr, mencīr, naħcīr / çīn, lāçīn, māçīn

B ā b ü ' l - H ā

hā, jāh-hā, zeliḡhā, ferāhā / hār, hārḡhār, ferḡhār / h'āb, bī-h'āb, cāme-h'āb / h'ār, üstüh'an- h'ār, deşh'ār, müş-h'ār, neşh'ār / h'an, üstüh'an, hoş-h'an, felāh'an / hāst, bāz-hāst / hām, ruḡām / hāme, ruḡāme / hatü, bahtü, sahtü / hured, baḡred, bī-hured / hişt, hişt hişt, çarḡişt, şīrḡişt / ḡam, pūfḡam, pelḡam, taḡam, faḡam, vaḡam / ḡod, felḡod, neḡod / hūr, ābhūr, āḡūr, derḡūr / ḡuş, ḡalāḡuş, serḡuş /

hün, şebihün, tabarhün / hîz, begâh-hîz, rüste-hîz, germ-hîz, nahîz,
nev-hîz / hîm, dejhîm, vahîm

B ā b ü ' d - D ā l

dā, peydā, cüdā, Hudā, zedā, şadā, ferdā, gedā, kedhūdā, kündā, yeldā / dād, bīdād, Hudā-dād / dār, berdār, bürdār, pindār, cihān-dār, hırīdār, serdār, murdār, nādār / dāş, pādāş / dām, endām, bādām, kūdām, müdām / dān, ābādān, berfendān, cāvidān, handān, rindān, zindān, zihdān, sūtūdān, sindān, şādān, nādān, nāvūdān, yezdān / dāne, dāne dāne, dendāne, rindāne, levendāne, merdāne / ded, meded / der, ejder, iskender, efder, eyder, peder, birāder, çāder, ciger-der, semender, қalender, kebūder, māder / derz, kūderz / direng, bādreng, fedreng / dere, bādere, gūdere / dest, āb-dest, teng-dest, çāpük-dest, çīre-dest / deşt, zerdeşt / düşünām, bā-düşnām / def, şendef, şadef, hedef / dek, emrdek, endek, rūdek, kūdek, merdek / dil, bed-dil, pūr-dil, bī-dil, har-dil / dem, bāfдем, demādem, sepīde-dem, hemdem / deme, endeme / düm, pār-düm, gāv-düm, kej-düm, kendüm, merdüm / den, cenden, 'aden, gerden, gevden, lāden / deng, hadeng, ğadeng, medeng / dü, aḡkelendū, ordū, tendū, cādū, çerendū, habazdū, kedū, kendū, her dü, hindū / dūr, tendūr, hudā-dūr, müzdūr / dük, habazdük, hadük / dūn, īdūn, ferīdūn, gerdūn, hemīdūn / dī, ğīdī / dīk, dīk ber-dīk, nezdīk / dīv, hūdīv

B ā b ü ' r - R ā

rā, ārā, īrā, pīrā, çirā, hārā, hūrā, dārā, derā, dīrā, sārā, serā, kīrā, yārā / rāḡ, sūrāḡ, ferāḡ / rād, murād / rāz, bürāz, dırāz, şīrāz, tırāz, kerāz / rāġ, çerāġ, sūrāġ, şeb-çerāġ, ferāġ / rām, ārām, bedrām, pedrām, behrām, hūrām / rān, īrān, bārān, perrān, pīrān, tūrān, çerān, hīzrān, derrān, dügerān, şerān, ğarān, kerān, meges-rān, vīrān / rāne, pīrāne, terāne, gerāne, vīrāne / rāh, bādefrāh, gūmrāh / raḡ, tāraḡ / ruḡ, ferruḡ / raḡt, dıraḡt / raḡş, dıraḡş / rez, duḡter-i rez, rengrez / res, eres / rest, perest / rist, fihrist / rüst, dūrüst / rişt, sirişt / rişte, sirişte, ferişte / rüşt, dūrüşt / reşk, sireşk / refş, direfş / rek, perek, zīrek / rem, irem, hurrem, kerem, mübrem / renc, ārenc, efrenc,

zerenc, kerenc / rencide, terencide / rend, evrend, perend, terend / rind, perind / reng, āzreng, āreng, estereng, ğureng, tereng, çereng, dūreng, ŧetreng, ŧereng, gāvreng, ğureng, nireng / rev, peyrev, tizrev, ħusrev, direv, qalemrev, kerev, girev / revā, ŧehrevā / rūd, emrūd, dūrūd, bedrūd, sūrūd, esferūd, ŧimrūd, fūrūd / ruz, imruz, firuz, fūrūz, kürūz, nimiruz / rün, birün, ħārün, derün / rüy, niryü / rüye, ŧiryüye / reh, ebre, behre, çehre, ħamre, dehre, zehre, zire, ŧehre, turre, gül-çehre, na're / rız, berg-rız, kārız, girız, leb-rız / riş, seriş / riğ, dirığ, seriğ, girığ / rik, bārik, tārik, mürderik / riv, ğiriv / rive, terive, girive

B ā b ü ' z - Z ā

zā, efzā, sezā / zād, āzād, bihzād, ğarzād, hemzād / zār, āzār, bāzār, bīzār, kārzār, ğüzār, ğülzār, nizār, nemekzār, hezār / zāk, sāzāk, hezāk / zāl, ğazāl / zebān, merzbān / jaĥ, ejaĥ, berzaĥ, dūzaĥ / zer, āzer, gezer / zere, bāzere / zem, zemzem, dujem, hiyzem / zamān, pezmān, dizmān, hezmān / zen, bāb-zen, bād-peyzen, berzen, pervizen, regzen, revzen, rehzen, sūzen, kerzen, ğuyezen, murğzen / zend, bāzend, ferzend, gezend / jend, ājend, pejend, ħajend, dejend, nejend / zeng, felerzeng / jeng, ājeng, ğajeng / zūd, füzūd / zih, nezih / zehr, pādzehr, ħarzehr / zic, vāzic / zir, gezir, hezir / zin, berzin, ferzin, ğüzin

B ā b ü ' s - S ī n

sā, āsā, pārsā, tersā, sipūsā, ŧināsā, fersā, nā-resā / sār, bārsār, ruhsār, segsār, sengsār, ŧermsār, kesār / sām, bersām, sersām, kemānsām / sār, āsār, efsār, ānisār, hirāsār / setār, pāstār, perestār, destār, rustār / sitār, āstār, pāstār, pistār, būstār, tābistār, dāstār, debistār, destār, zemistār / sitāne, āstāne, mestāne / sūtün, bī-sūtün / sūtür, destür / saĥt, rāsaĥt / ser, efser, serāser, serbeser, sertāser, feser, neser, heser, hemser, yekser / sere, nāsere, yeksere / seg, ħuseg, segseg / sel, kesel / sened, besend, pesend, ħursend / seng, ferseng, qalmāseng / sū, testū, rāsū, ğisū / sī, besī, tesī / sīb, āsīb / sīr, esir, germsir

B ā b ü ' ş - Ş ĩ n

şā, pāşā, baḥşā, ḥāşā, raḥşā, küşā, mefūşā / şād, şimşād, küşād, nāşād / şār, beşār, fişār / şām, āşām, beşām, meşām / şān, perīşān, tābişān, dirāḥşān, kehkeşān, nişān / şāne, kāşāne, nişāne / şeb, çāderşeb, naḥşeb / şikār, āşikār / şimāl, tūşmāl, gūşmāl / şemen, düşmen / şen, pādāşen, peşen, cevşen, rūşen, keşen, gülşen, leşen / şinā, āşinā, rūşenā / şinās, rū-şinās / şend, ferşend / şeng, pāşeng, peşeng, gāvşeng, keşeng, kelef-ḥuşeng, meşeng, hūşeng / şūr, silah-şūr / şeh, eşnūşe, āfrūşe, endīşe, īşe, peşşe, bīşe, pīşe, tūşe, tīşe, rīşe, ğarvāşe, kūşe, bīşe, hemīşe / şiyār, āhenşiyār, çubşiyār, hūşyār / şīd, ḥurşīd, neşīd / şīde, kerāşīde / şīr, erdeşīr, şemşīr, kefşīr / şīz, peşīz

B ā b ü ' ş - Ş ā d

şāf, inşāf, şafşāf, meşāf, vaşşāf / şaf, āşaf / şifat, neşaft

B ā b ü ' l - ' A y n

'umān, nu'mān / 'anā, ra'nā

B ā b ü ' l - Ğ a y n

ġāz, üştürgāz, āġāz, ser-āġāz, ġāzġāz / ġāl, jeġāl, şuġāl / ġar, bādġar, sāġar, şāvġar, ferġar, kāşġar, lāġar / ġarrā, buġrā, tuġrā / ġard, bādġard / ġam, siperġam, şalgām, neġam / ġan, rūġan, zaġan, zerāġan, merzġan / ġand, pāġand, zeġand, şemġand, ferġand, feġand, keġāġand / ġunk, çuġunk, jerāġunk / ġūze, çelġūze / ġūş, āġūş, pīlġūş, derāġūş, nāġūş / ġül, deġül, ferġül, merġül, moġül, neġül

B ā b ü ' l - F ā

fā, kafā, kefā / fāl, sifāl, sūfāl, kīfāl, kīfāl / fer, zafer, ferfer, keyfer, miġfer, nīlūfer / firāz, efrāz, ser-efrāz/ freng, efreng / fend, pejfend, terfend, gūsfend / fīl, ecfīl

Bā b ü 'l-Ç ā f

ķār, ŧunķār, mūsīķār, neķār / ķad, ğarķad / ķadem, büzķadem / ķüt, yāķüt

Bā b ü 'l-K ā f

kāb, rikāb, zükāb / kāc, kinkāc / kād, çekād / kār, bīkār, pīŧķār, çekār, destķār, restķār, sitemķār, ŧākār / ğār, engār, pergār, jengār, figār, nigār / kāse, siyeh-kāse, hem-kāse / kāf, ŧikāf / kāl, çekāl, sikāl / ğāle, pergāle, bengāle / kām, ğod-kām, düŧkām, nā-kām / ğām, tīzğām, ligām, hengām / kān, peykān, dükān, kirdkān / ğān, çekğān, rāyğān, ŧādğān, ŧāyğān, ligān, lengān, müjdegān, müjğān, mihrğān / kāv, āteŧkāv, tekāv, rīŧkāv, kerkāv / ğāv, mādegāv / ğāh, ābistengāh, āğāh, penāğāh, büngāh, pīŧğāh, tehīğāh, çekāğāh, ğargāh, ğ'ābğāh, sitāyīŧğāh, nāğāh, nigāh / kebūs, eŧkbūs / kec, ākec / ked, leked / ker, peyker, çekaker, dü peyker, ŧeker, ŧiker, ğülŧeker, neyŧeker / ğer, āhenger, rāmiŧğer, leŧğer, lenger, meğer, niger / ğirān, nigerān / ğerd, tīzğerd, cihānğerd / ğird, ŧāğird, ğird-ā-ğird, kügürd / ğerg, tegerg / ğez, ğargez, meŧğez / kes, tekes, çekkes, kerkes, mekes, nākes, nergis / ğüŧer, ğākister / ğeŧ, ğülğeŧ / küŧesb, āzerküŧesb / ğüft, ŧüküft / ğil, kihğil, tegil, çekil / kel, heykel / ğül, ŧengül, kākül / ğile, engile, ğargile, zengile / kelīd, büŧkelīd / kem, berkem, ŧikem, kerkem / ken, elken, peyken, cāme-ken, ŧiken, feken, leken / kend, pākend, biŧmākend, sekend, keğākend / ğend, perğend, sevgend / kũ, bākũ, tebenkũ, kũkũ, nikũ / ğüvār, ğoŧ-ğüvār, dīr-ğüvār, nā-ğüvār / kũt, kālākũt / kũr, jeķũr, ŧebkũr / ğũr, engũr, seğengũr, sengũr, ŧengũr / ğũŧ, bināğũŧ, merzengũŧ, mengũŧ, vergũŧ / kũl, peŧkũl / ğũn, tergũn, ŧevğũn, nigũn / ğũne, āğũne, bāzğũne, çekğũne, ŧādğũne, ğülgũne / kũh, siyeh-kũh, ŧükũh / kũy, meŧkũy / ğũy, regũy / ğiyā, ebrkāğiyā, turuŧğiyā, zehrğiyā, merdũmğiyā, mihrğiyā / kiyān, mākiyān / ğir, dārũğir, ŧebğir, dil-ğir / kīl, ezkīl, zerd-kīl / ğin, āğin, tiğin, reŧğin, rengin, sebũktiğin, serğin, sengin, ğerğin, keŧğin, nigin

B ā b ü ' l - L ā m

lā, ālā, bālā, pālā, 'alālā, kālā, lālā, lā-ber-lā, münkalā, vālā, helā / lābe, külābe / lāt, sekarlāt, kelāt / lāḥ, kelāḥ / lād, pālād / lār, pālār, sālār / lāş, ḳallāş, kelāş, kündlāş / lāğ, ulāğ, kelāğ / lāk, çālāk, miflāk / lāl, zülāl, külāl, hilāl / lāle, dellāle, ğalāle, külāle / lān, pālān, tālān, seylān, şeylān, kelān, nālān / leb, celeb, ḳāleb / let, seblet / luḥ, ḥalluḥ / laḥt, hemlaḥt / lek, kezlek, leklek / leke, feleke / lenc, ūlenc, ḥalenc, ğalağlenc / lend, bülend, kelend / leng, bālang, şeleng, küleng, nīm-leng / lū, ālū, pehlū, zālū, zeylū, gelū, lūlū / lūs, cāblūs, kālūs, kīlūs / lūc, bülūc, kelūc / lūḥ, külūḥ / lūk, belūk, çengelūk, ğālūk / levend, elvend / līpā, çelīpā / līz, pālīz, dehlīz / līka, selīka / līk, kelīk

B ā b ü ' l - M ī m

mā, āzmā, peymā, ḥurmā, sermā, germā, nümā, yağmā / māc, āmāc, tīmāc, kemāc / māḥ, şimāḥ / māde, āmāde / mār, āmār, bīmār, tārmar, tīmār, ḥuşkāmār, demār, sinimmār, sūsmār, şumār / māz, bügmāz, namāz / mās, tīmās, dīmās / māş, cemmāş, zağrīmāş, ḳalmāş, ḳumāş / māğ, dimāğ / māl, māl-ā-māl, hemāl / mān, ermān, āsmān, pejmān, peşimān, behremān, behmān, çemān, ḥurāmān, dāmān, demān, dūdman, rīsmān, zemān, zihmān, sāmān, şādmān, şemān, kerjemān, kemān, müselmān, hemān / māy, hümāy / māye, fūrūmāye, girānmāye / mec, semec / mer, semer, şemer, kemer / mürde, pejmürde / merz, ferāmürz / müzd, urmüzd, ūdmüzd, pīşmüzd / mest, cemest, kemest / muğ, semuğ / mek, bermek, siyāmek, lāmek, nemek / mül, āmül / men, encümen, ehrimen, berhemen, behmen, pīrāmen, çemen, dāmen, rīmen, semen, şemen, nişimen / menāt, sūmenāt / mend, semend, ğamend, germend, yārmend / mende, temende, demende, remende, şermende, ğamende / mūr, semmūr / mūş, ḥamūş, ferāmūş, gūrmūş / müy, āmüy, kāsmüy / meh, çerme, reme, sürme, germe, heme, hīme, yelme / mihr, büzürcmihr / mīr, ḥamīr, şümīr / mīz, kemīz / mīğ, āmīğ / mīhen, keşmīhen

B ā b ü ' n - N ū n

nā, bernā, bīnā, tengnā, tüvānā, dānā, rūhīnā, sīnā, gendnā / nāc, kenāc / nār, çenār, senār, gülnār, kenār / nāz, kenāz / nāk, tebānāk, nemnāk / nām, künām, gihinnām / nān, sinān, 'inān, lübnān / naḥ, zenāḥ, kenāḥ, naḥnaḥ / ner, hüner / nūs, kaḥnūs / nişt, künişt / nem, şebnem, şanem / nev, şinev, fenev / nū, bānū, zānū, semnū, minū, hem-zānū / nevā, şinevā / nevber, şanevber / nūd, hoşnūd, ğanūd / nūs, ābnūs, fānūs / nūş, nūşānūş / nūk, defnūk / nūn, erğanūn, künūn / ne, büne, tefne, tene, raḥne, revzene, sekne, ğürisne, ğencīne, köhne, mehne, heyzene / nī, bīnī, çāşnī, kāsni / nīz, penīz, dānīz, şūnīz, kenīz

B ā b ü ' l - V ā v

ve, vā, endervā, āvā, pervā, pīşvā, dervā, düğvā, servā, güvā, mengevā, nānvā, hezār-āvā / vāde, nevāde / vār, üstüvār, āvār, ḥarvār, zevār, sezāvār, süvār, sūkvār, hemvār / vāre, āvāre, peyvāre, tevāre, gehvāre, hemvāre / vāz, āvāz, bīvāz, kevāz / vāse, telvāse / vān, erğuvān, bergüstevān, tāvān, şādervān, 'avān, ğırīvān, firāvān, kār vān, nūşīrevān / ver, āver, bāver, perver, pīlver, tenāver, ḥāver, dānişver, dāver, reng-āver, zīver, sūḥanver, server, şināver, kedīver, kişver, hünerver, yāver / verd, āverd, şādāverd, lājverd, māverd, nāverd, neverd / verz, kişāverz / vezn, gevzen / vişt, nüvişt / veğā, ğavğā / vend, ervend, peyvend, ḥ'īşāvend, setāvend, nevend / vīd, cāvīd, ḥ'īd, nüvīd / veydā, hüveydā / vīr, teşvīr, kevīr / vīs, nüvīs / vīl, tevīl, nevīl

B ā b ü ' l - H ā

hā, behā, tenhā, rehā, sühā / hār, āhār, behār, çehār, zehār, zīnhār, mehār, nāhār / hāz, dehāz, nehāz / hāl, nehāl / hān, pinhān, cehān, dehān, rehān, sühān, kühān, keyhān, nihān / hebā, şaḥbā / hüde, bīhüde / her, ḥ'āher, şevher, 'abher, gevher / hest, ferhest / hişt, ürdibehişt, behişt / hefte, nühüfte / hil, çihil, ḥühel, dühül / hem, berhem, tehem, derhem, merhem, verhem / henc, āhenc, bādāhenc, şeftāhenc, ferhenc / heng, bāleheng, şāleheng, ferheng,

neheng / hū, āhū, bāhū, behū, tīhū, dihū, kāhū / hūr, kelāhūr / heves, bü'l-heves / hūş, tīzhūş, medhūş / hīd, şehīd, nāhīd / hīz, perhīz, cehīz / hīn, bihīn, şāhīn, kihīn, mihīn, hīnāhīn

B ā b ü ' l - Y ā

yā, ūniyā, āyā, İliyā, būriyā, bŷyā, pŷyā, biyā, tŷtiyā, cŷyā, ħunyā, deryā, riyā, sībyā, fāvāniyā, gŷyā, keyā, kiyā, kīmyā, mŷmiyā, niyā / yāb, der-yāb, dest-yāb, kām-yāb, girizende-yāb, kem-yāb, nā-yāb / yād, būnyād, ziştyād, feryād / yār, ābyār, bisyār, biyār, pīşyār, şebyār, şeyār, feyār, keyār / yārā, keyārā / yāz, eyāz, piyāz, niyāz, nevniyāz / yās, kiryās / yāl, ħayāl / yām, peyām, çeşm-niyām, siyām, niyām / yaĥ, sīĥ / yel, ħiyel / yŷz, çāhyŷz, ħaryŷz / yŷn, āzeryŷn, āgilyŷn, engilyŷn, peryŷn, pejmāyŷn, hŷmāyŷn / yŷnān, heyŷnān

KAYNAKÇA

- BURSALI MEHMED TĀHİR, "Muhammed bin Bedrŷddin Mŷnşī", *Osmanlı Mŷellifleri*, (haz.: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yay., Ankara, 2000.
- ERKAN, Mustafa, "Bahrŷ'l-Garāib", *DĪA*, c. 4, TDV Yay., İstanbul, 1991, s. 513-514.
- KARABACAK, Esra, *Eski Anadolu Tŷrkçesi Satır Arası Kuran Tercŷmesi*, 2 cilt, The Department of Near Eastern Languages&Civilizations, Harvard University, USA, 1994.
- NEV'İZĀDE ATĀYĪ, "el-Mevlā Mŷnşī Muhammed", *Hadā'iku'l-Hadā'ik fī-Tekmileti'ş-Şakāyık* (haz.: Abdŷlkadir Ōzcan), İstanbul, Çaĝrı Yay., 1989.
- SAGOL, Gŷlden, *Harezmi Tŷrkçesi Satır Arası Kuran Tercŷmesi*, 2 cilt, The Department of Near Eastern Languages&Civilizations, Harvard University, USA, 1995.
- STEINGASS, Frank, *The Student's Arabic-English Dictionary*, Crosby Lockwood and Son, London/UK, 1884.

-, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*,
Librairie du Liban, Beirut/LEBANON, 1975.
- ŞAHİN, Hatice, *Câmi' u'l-Fürs*, 2 cilt, The Department of Near Eastern
Languages&Civilizations, Harvard University, USA, 2006.
- TARAMA SÖZLÜŐÜ, 8 cilt, TDK Yay., Ankara, 1963-1977.
- YENİ TARAMA SÖZLÜŐÜ, (haz.: Cem Dilçin), TDK Yay., Ankara, 1983.
- YERİNDE, Âdem, "Münşî", *DİA*, c. 32, TDV Yay., İstanbul, 2007, s. 22-
23.
- YILMAZ, Ozan, "Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü", *TALİD*, c. 5, sy. 9,
2007, s. 271-304.

A PERSIAN-TURKISH DICTIONARY BASED ON PUN STYLE
RAVZATÜ'L-CİNÂS

ABSTRACT

Persian words have a crucial place in the thesaurus of classical Turkish poem. Dictionaries were written in verse and prose in the Ottoman period to describe these words, which had been used during centuries, since the 15th century. Ravzatü'l-Cinâs (The Heaven of Pun), which was written by Abdurrahman Münşî, a 16th century author, is among these dictionaries. Ravzatü'l-Cinâs is different from other dictionaries because it only brings together Persian pun words. In the work, meanings of Persian pun words are given and these words are illustrated with verse pieces chosen from Turkish, Arabic, and Persian Literatures. Author's copy (manuscript) of the work is found in Tirmoçalı Collection (number 1816) in the Suleymaniye Library. In this article, at first, Persian-Turkish dictionary tradition in the Ottoman period is elaborated, after that, the life of Abdurrahman Münşî and his works are described. Author's copy of Ravzatü'l-Cinâs and other copies are introduced and its content is analyzed by virtue of author's copy. In the final section, dictionary entries, meanings of which are given in the dictionary, are listed.

Key Words

Dictionary, dictionary tradition, Münşî, Ravzatü'l-Cinâs